

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ ТА ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ

Проаналізовано теоретичні та практичні підходи стосовно особливостей економічного зростання. Особлива увага приділяється виявленню оптимального типу економічного зростання в Україні. В основу аналізу покладено не тільки економічні проблеми, а й соціальні, політичні, національні тощо.

Ключові слова: джерела економічного зростання, довготермінове економічне зростання, екстенсивне зростання, інтенсивне зростання, фактори економічного зростання.

B.I. Kabaci – L'viv commercial academy

Economical growing and the problem of forming optimal instruments of the state regulating influence

In the article theoretical and practical approaches are analyzed in relation to the features of the economy growing. The special attention is spared to the exposure of optimum type of the economy growing in Ukraine. In the bases of analysis are found not only the economy problems, but also social, political, national and others like that.

Keywords: sources of the economy growing, long-term economy growing, extensive growth, intensive growth, factors of the economy growing.

Трансформаційні перетворення в українській економіці відбуваються на фоні глибоких макроекономічних проблем. Відсутність дієвого механізму державного регулювання та стратегічного плану ринкової трансформації економіки, неузгодженість інструментів впливу держави зумовили перехід до рецесивного періоду розвитку країни.

Домінування державної форми власності, некомпетентність державного менеджменту та бажання автоматично, адміністративно вирішувати основні економічні проблеми призвели до довготермінового періоду спаду основних макроекономічних показників.

Тільки наприкінці 90-х років минулого століття в українській економіці спостерігаються окремі позитивні тенденції. Зростання ВВП країни сприймається українськими державними менеджерами як ознака економічного зростання. Проте глибокий аналіз тенденційності економічного розвитку виводить на перший план необхідність забезпечувати не тільки кількісні, а й якісні позитивні характеристики економічного росту.

В умовах формування елементів ринкової економіки державний регуляторний вплив повинен бути спрямований на формування та використання економічних інструментів впливу. Ці інструменти виконують функції коректування або доповнення дії ринкових важелів саморегулювання, а не підмінюють їх.

Надання переваги у застосуванні інструментів окремих форм механізму державного регулювання визначається специфікою економічної моделі країни, національними особливостями, а, в останні роки, ступенем її інтегрованості до різноманітних міжнародних економічних утворень. Проте в більшості країн перевагу надають фінансово-податковій та грошово-кредитній формам державного регуляторного впливу на темпи економічного розвитку.

Покращення якісних та кількісних параметрів економічного зростання, можливість державного регуляторного впливу на його динаміку досить

глибоко висвітлюється у працях таких відомих економістів як Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Норгауз, Р. Дорнбуш, Стенлі Фішер, Мілтон Фрідман, Франко Модільяні й Роберт Солоу, Джеймс Тобін, А. Пігу, Артур Лаффер.

Для умов розвитку української економіки питання оптимізації характеристик економічного зростання набуває дедалі більшого значення. Серед українських економістів (С.Д. Дзюбик [1], В.М. Геєць [2-4], В. Литвицький [5, 6], І. Лукінов [7]) домінантною є думка про можливість стимулювання економічного зростання в умовах української економіки шляхом застосування фінансово-податкових інструментів державного регулювання. Основною метою щодо застосування цієї форми державного регулювання виділяють фінансове забезпечення темпів і пропорцій розвитку економіки країни, а також вирішення питань надання та фінансування соціальних гарантій населенню країни. Як інструменти бюджетного регулювання економіки вони визначають структуру та розмір видаткової частини бюджету країни; структуру та розмір дохідної частини бюджету; співвідношення між видатковою та дохідною частинами (сальдо бюджету); міжбюджетні відносини; бюджетний механізм; державний борг.

Окремі економісти вважають, що експансіоністський тип грошово-кредитного регулювання забезпечує прискорення динаміки зростання ВВП країни (А. Гальчинський [8, 9], В. Литвицький [5, 6], І.О. Лютий [10, 11], О. Рябошлик [12]). Зростання рівня монетаризації, виважений приріст грошової маси, створення сприятливого кредитного клімату у країні спричиняє стимулюючий ефект не тільки на грошовому ринку, а й на ринку благ. Саме тому серед інструментів державного регуляторного впливу виділяються заходи монетарного характеру, що пов'язані з приростом грошової маси та розвитком кредитних відносин на грошовому ринку країни.

Питання необхідності формування ефективного механізму державного регулювання ринкової економіки досліджується і іншими українськими економістами (Г.І. Башнянин [13, 14], М.І. Долішній [15], І.Р. Михасюк [16]).

Водночас, в умовах української економіки більшість заходів державного впливу мають короткотерміновий, поточний характер. Значний обсяг об'єктів впливу та їх різноспрямованість унеможливають формування ефективного механізму врегулювання, що може бути розрахований на довготермінову перспективу.

На даному етапі розвитку економіки України як основна модель пропонується соціально-орієнтована економіка західноєвропейського зразка. Окремого обґрунтування потребує вплив сучасних інтеграційних процесів на прискорення темпів економічного розвитку країни.

Актуальність і невідкладність вирішення окремого кола проблем, пов'язаних зі стабілізацією ситуації на товарному та грошовому ринках країни, необхідність стимулювання економічного зростання зумовили вибір теми дослідження, її мети, основних завдань, об'єкту та методології дослідження.

Мета наукової статті полягає в тому, щоб на підставі системного та комплексного аналізу дії основних інструментів фінансово-податкової та грошово-кредитної форм державного регулювання ринкової економіки виявити і теоретично обґрунтувати їх вплив на темпи економічного зростання на різних етапах

розвитку економіки України, а також визначити основні напрями підвищення ефективності застосування цих форм державного регулювання економіки в умовах побудови нової моделі суспільно-економічних відносин в Україні.

Економічне зростання можна визначити як довготермінову тенденцію збільшення потенційного рівня виробництва, що проходить на фоні покращення виробничої та розподільчої ефективності споживання економічних ресурсів у країні. Метою формування механізму державного регулювання повинно стати формування та вивільнення створювального потенціалу основних факторів сучасного економічного зростання.

Серед вагомих сучасних принципів, що характеризують економічне зростання можна виділити наступні:

- поступовість та довготермінова перспектива (визначення динаміки економічного зростання повинно ґрунтуватися на аналізі попереднього розвитку країни та висвітленні його структури, чинників, джерел і потенційних наслідків);
- національні особливості (неможливість виділення однакових для всіх країн чинників економічного зростання, а отже і механізмів їх регулювання з боку держави);
- міжнаціональний характер (вихід на перший план зовнішньоекономічних чинників економічного зростання);
- системність та комплексність (неможливість стимулювання економічного зростання тільки шляхом впливу на окремі групи факторів);
- необхідність державного регуляторного впливу шляхом використання правових, економічних та адміністративних методів впливу.

Теоретично та практично існують наступні типи економічного зростання:

- за темпами збільшення головних економічних показників (ВВП, ВВП на душу населення, ефективність виробництва): повільне, стає та бурхливе економічне зростання;
- за ступенем використання економічних ресурсів – екстенсивне та інтенсивне зростання;
- щодо чинного законодавства: легальне, тіньове та кримінальне;
- за характером взаємодії національної та світової економіки: експорторозширююче, імпортоване та імпортозаміщуюче;
- за основними факторами, що спричинили економічне зростання: спричинене факторами пропозиції, попиту або розподілу.

Трансформація теоретичних поглядів проходила залежно від зміни уявлень про основні фактори економічного зростання та визначення можливості державного регуляторного впливу на його темпи.

Сучасні теоретичні концепції та підходи до моделювання процесу економічного зростання класифікують як неокласичні та неокейнсіанські.

Неокласична модель як факторів економічного зростання на перше місце виводить структуру та характеристики трудових ресурсів. На думку її прихильників держава не спроможна вплинути на пропозицію трудових ресурсів, її регуляторний вплив буде призводити тільки до переорієнтації економічних ресурсів (трудових, фінансових, сировинних) на розвиток окремих секторів та сфер економіки шляхом уповільнення обсягів виробництва серед інших.

Неокейнсіанські моделі ґрунтуються на формуванні величини ефективного попиту. Заходи державного регуляторного впливу спроможні, на думку представників неокейнсіанської школи, впливати не тільки на стиму-

лювання зростання обсягу виробництва на ринку благ, а й на стимулювання економічного зростання шляхом зміни ситуації на ринку грошей.

Механізм державного регулювання економічного зростання – це спосіб організації економічних відносин між державою та підприємствами, населенням, іншими країнами, міжнародними інституціями з метою стабілізації економічної та соціальної ситуації у країні, а також створення передумов для економічного зростання.

З переліку форм державного регулювання ринкової економіки, які не тільки теоретично, а й на практиці є найбільш дієвими щодо стимулювання економічного розвитку виділяють:

- фінансово-податкове регулювання – регулювання економіки шляхом створення сприятливого фінансового середовища для швидкого розвитку ринкових відносин;
- грошово-кредитне регулювання – форма державного регулювання сфери грошового обігу та кредитних відносин з метою стимулювання економічного зростання;
- державне регулювання структурної перебудови та структурних зрушень в економіці – визначення комплексу заходів щодо підтримки розвитку тих елементів економічної системи, які забезпечують економічне зростання;
- регулювання зовнішньоекономічної діяльності – пов'язане з регулюванням зовнішньої торгівлі за допомогою важелів торговельної політики; регулюванням ввезень і вивезень капіталу за допомогою створення сприятливих інвестиційних умов; застосуванням важелів валютного регулювання.

Відтворювальні характеристики зростання української економіки не відповідають вимогам якісного, сталого економічного розвитку. У структурі ВВП останніми роками нестабільним є зростання кінцевих споживчих витрат як приватного сектора, так і сектора загального державного управління; істотно, з року в рік, зменшується приріст валового нагромадження капіталу; зменшується приріст експорту на фоні чіткої тенденції до зростання імпорту.

Проведений аналіз динаміки змін основних компонентів ВВП за період 2002-06 рр. дає змогу зробити висновок про те, що стимулююча дія заходів державного регулювання для умов української економіки повинна бути спрямована на покращення інвестиційної діяльності у країні, за умови незмінного приросту кінцевих споживчих витрат як приватного, так і державного сектора. Поряд з цим вагоме місце повинна займати політика стимулювання експортного товарного потоку, що дасть змогу стабілізувати частку чистого експорту, як компоненту ВВП країни.

Фінансово-податкове регулювання динаміки економічного зростання є системою заходів регуляторного, нормативного, законодавчого та соціального характеру, яка має можливості адаптуватися до зміни економічної та соціальної ситуації у країні, постійно вдосконалюватися та контролювати досягнення основних цілей державного регулювання ринкової економіки.

Практичні підходи до використання даної форми регулювання економіки з боку держави повинні враховувати двоякість його впливу на розвиток економічної системи: з одного боку фінансово-податкове регулювання виступає як один з вагомих інструментів впливу на економічне зростання, з другого – є об'єктом, на який спрямовується регулююча функція держави. Цей двосторонній підхід характеризує необхідність зміни набору інструментів

впливу держави за умови зміни поточних, короткотермінових завдань стабілізаційного періоду розвитку економіки країни.

Проведені розрахунки та аналіз економічної ситуації у країні протягом двох періодів (1994-98 рр. та 1999-2005 рр.) доводить, що оптимальним розміром державних видатків є їх величина на рівні 26-30 % до ВВП. За умови стабілізації економічної ситуації, помірних темпів інфляції, пожвавлення економічної активності населення та підприємницького сектора збільшення розміру державних видатків на 1 % до ВВП забезпечує зростання обсягів виробництва на 3 %. Особливої уваги потребує аналіз ефективності державних видатків на підтримку галузей економіки та фінансування покращення соціально-культурної інфраструктури у країні.

За умови побудови оптимальної моделі податкового регулювання необхідно, насамперед, враховувати, що основною метою застосування її інструментів є сприяння економічному зростанню та забезпечення надходжень необхідних фінансових ресурсів до бюджетів країни.

Проведені розрахунки доводять, що забезпечення стимулювання зростання ВВП в Україні на 10 % шляхом застосування інструментів податкового регулювання полягає у визначенні величини доходів зведеного бюджету на рівні 54,12 % від їх розміру у 1994 р., тобто на рівні 23,54 % до ВВП.

Аналіз використання інструментів податкового регулювання української економіки дає змогу зробити висновок про те, що у сучасних умовах ринкових перетворень у країні виникає необхідність провести контрольовані зміни у податковій системі, а саме:

- підвищення ролі непрямих податків у загальній структурі податкових надходжень;
- перехід до покращення стимулюючої та регулюючої функцій податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб;
- загальному зниженні податкових ставок при одночасному скороченні податкових пільг з метою стимулювання економічного розвитку та забезпечення ефективного розподілу ресурсів;
- податкове стимулювання розвитку окремих пріоритетних секторів економіки.

Оптимальна податкова система повинна бути повністю адаптована до чинної у країні моделі господарювання, системи управління та методів державного регулювання економіки. Навіть незначні невідповідності між оподаткуванням і прийнятою у державі економічною моделлю може спричинити значні негативні наслідки.

Теоретично грошово-кредитне регулювання ринкової економіки може носити пасивний або активний характер. Активна політика центрального банку передбачає дискреційний характер його реакції на економічні події у країні, тобто зміна основних інструментів регуляторного впливу залежно від зміни економічної ситуації.

Прихильники пасивної політики вважають, що необхідним є дотримання єдиних правил грошово-кредитного регулювання, що дасть змогу стати політиці центрального банку зрозумілою, регульованою та послідовною. Вагоме місце тут має "Правило Маккаллама", яке передбачає формування грошової пропозиції у країні залежно від середньої динаміки виробництва, швидкості обертання грошей та динаміки інфляційних процесів.

Проведений аналіз ефективності використання інструментів грошово-кредитного регулювання дає змогу виділити позитивні тенденції в розвитку української економіки.

Серед них можна виділити:

- в останні роки значно зростає рівень монетаризації економіки України (з 13,43 % у 1997 р. до 46,37 % у 2006 р.);
- зростає показник фінансової глибини, що відображає підвищення довіри економічних суб'єктів до діяльності банківської системи країни (з 2,72 % у 1997 р. до 19,69 % у 2005 р.);
- частка заощаджень фізичних осіб у загальному обсязі їх коштів збільшилась за 10 років по суті у 2 рази;
- у структурі термінових вкладів зростає частка заощаджень у національній валюті.

Надання переваги фінансово-податковим або грошово-кредитним формам регулювання економічного розвитку України призводить до розбалансування ситуації на товарному та грошовому ринках країни.

Підхід до формування основних інструментів державного регуляторного впливу повинен носити комплексний характер, забезпечувати односпрямованість застосування інструментів фінансово-податкової, грошово-кредитної, соціальної, структурної та зовнішньоекономічної діяльності держави.

Література

1. Дзюбик С.Д. Механізм регулювання ринкової економіки. – К.: ІДУС, 1995. – 66 с.
2. Гесць В. Економічні реформи в Україні: моделі, реалії та уроки// Банківська справа. – 1996, № 4. – С. 26-34.
3. Гесць В. Про політику економічного зростання в Україні// Банківська справа. – 1999, № 2. – С. 3-8.
4. Гесць В.М. Нестабільність та економічне зростання – Харків: Форт, 2000. – 344 с.
5. Литвицький В. Рифи економічної динаміки// Банківська справа. – 2003, № 1. – С. 3-14.
6. Литвицький В. Реінкарнація зростання// Банківська справа. – 2004, № 2. – С. 24-39.
7. Лукінов І. Активізація створювальної політики економічних реформ// Економіка України – 1998, № 8. – С. 3-7.
8. Гальчинський А. Україна: поступ у майбутнє. – К.: Основи, 1999. – 220 с.
9. Гальчинський А. Складним шляхом реформ: деякі підсумки і перспективи// Економіка України – 1999, № 6. – С. 5-9.
10. Лютий І.О., Криклій А.С., Януль І.Є. Макроекономічні чинники грошово-кредитної політики України в сучасних умовах// Економіка і держава. – 2006, № 1. – С. 9-11.
11. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: Монографія. – К.: Атака, 2000. – 240 с.
12. Рябошлик В. Особливості нинішньої макроекономічної ситуації та шляхи прискорення розвитку економіки// Економіст. – 2005, № 11. – С. 38-41.
13. Башнянин Г.І., Копич І.М. Яку систему регуляції національної економіки ми повинні створювати в Україні?// Регіональна економіка. – 1997, № 2. – С. 18-21.
14. Башнянин Г.І., Томашик Л.С., Серeda А.Р. Макроекономічна теорія: Навч. посібник/ За ред. д-р екон. наук, проф. Г.І. Башнянина і канд. екон. наук, доц. Л.С. Томашик. – Львів: "Новий світ – 2000", 2005. – 552 с.
15. Долішній М., Козоріз М. Моделі державного регулювання в ринковій економіці// Економіка України. – 1999, № 6. – С. 236-243.
16. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – Львів: Українські технології, 1999. – 640 с.